



SEVEN TYPES OF ATHEISM
JOHN GRAY
ALLEN LANE, 2018
170 SIDER

Anmeldt af Michael Agerbo Mørch

Den britiske filosof og *public intellectual*, John Gray, er kendt som en skarp og vigtig kommentar af moderne politik og samfundsforhold. Gennem bøger som *Stray Dogs* og *The Silence of Animals* har han dissekeret forskellige aspekter af det moderne liv med dets kringelkroge, hyklery og kompleksitet.

I *Seven Types of Atheism* identificerer Gray syv ateismeformer og trækker deres idehistoriske rødder op af jorden, hvorefter han sætter dem ind i en nutidig kontekst. Gray er selv ateist, men det er bestemt ikke alle former for ateisme, han har affinitet med. Det bliver dog hurtigt klart, at bogens titel er mildt misvisende, for egentlig karakteriseres syv *implikationer* af ateisme, eller måske bedre: syv verdenssyn, som opstår ud af ateismens negation.

For ateisme er i sig selv en afvisning af en anden position, en snylter på teismens bekendelse. Men ligesom frihed er frihed *fra* noget *til* noget andet, så er ateismens

afvisning ikke lig med neutralitet. Og det er denne *ersatz religion*, som Gray er optaget af. Al cadeau til det, for mange nyateister har formået at italesætte ateismen som den neutrale grundposition, hvorfor andre livssyn må argumentere for deres validitet, mens samme krav ikke må stilles ateismen. Den position er kendt i Danmark gennem videnskabsjournalisten Lone Franks mange skrivelser i *Weekendavisen*.

Grays taxonomi er meget brugbar, og de nuancerede kategorier har jeg tidligere savnet. Gray bygger sin bog op således, at hver ateisme får sit eget kapitel. De første fem typer er Gray selv modstander af, mens han sympatiserer med position seks og syv. Den første position er den nye ateisme, som kendes fra Dawkins, Harris og konsorter. Men hos Gray udpeges de idehistoriske foregangsmænd i stedet, og der fokuseres på skikkelser som J.G. Frazer, August Comte og Henri de Saint-Simon. For de nye ateister er religion

komparativ med en videnskabelig teori, om end en absurd en af slagsen. I stedet skal sættes positivismen, en optimistisk tro på at videnskaben kan forklare alt og frigøre mennesket. Men Gray hævder, at det både er en misforståelse af religion og af videnskab. Religion er et udtryk for meningsføgen, og den kan videnskabelige forklaringer aldrig erstatte. Videnskab er et redskab til at håndtere en verden, vi grundlæggende ikke forstår. Ifølge Gray opstår konflikten først med monoteismen, som imperialistisk vil være en universel totalforklaring. Den type kristendom opstod med Paulus og Augustin, og var en missionsreligion, og dermed opstod muligheden for religionskrige. Kontroversielt hævder Gray: »Many versions of Jesus and his life can be supported on the basis of existing evidence. Among the least plausible are those that have been presented as fact by Christian churches« (s. 18). Bag det udsagn gemmer sig en tvivlsom teologi, der underkender muligheden for åbenbaring, og som ikke ser den missionale tråd gennem begge bibelske testamenter. Pointen er den kristendomskritiske, at kristen moral hævdes kontingent og omskiftelig, hvorfor dens universelle sandhedspræntioner ikke kan accepteres. Men ateisternes erstatning for en moral med guddommeligt ophav er også så varieret, at den fremstår selvmodsigende. Gray påpeger desuden, at historien dokumenterer, at jo mere fjendtlig en sekulær tænker er over for monoteistisk religion, des mere illiberal fremstår hans politiske og moralske synspunkter, tænk for eksempel på Marx, Nietzsche, de Sade, Stuart Mill med flere. »Throughout much of the twentieth

century, terrible violence was inflicted on the service of secular faiths« (s. 23).

Den anden type omhandler sekulær humanisme, som Gray identificerer som en slags sekulær monoteisme. Ligesom juristen Carl Schmitt i *Politisk teologi* hævdede, at »Alle prægante begreber i den moderne statslære er sekulariserede teologiske begreber«, sådan hævder Gray, at humanisternes tro på en uundgåelig progressivitet for menneskeligheden græsser på monoteismens eskatologiske – det vil sige lineære – historiesyn. Desuden garneres dette historiesyn med en sekulariseret gnosticisme, som lærer, at der er frelse via en særlig indsigt. Men Gray påviser, at progression er en myte. Helt op til i dag er krige, mord, ondskab og nedrigheder allestedsnærværende: »Knowledge increases at an accelerating rate, but human beings are no more reasonable than they have ever been« (s. 27). Idéhistorisk er arvegodsset Platon, Hegel og Marx som de ledende skikkelser, alle med den hævde, at verden manifesterer en logos, der driver historien frem. Her er Hegel den, der via den absolutte ånds fremmarch sætter formlen klarest op. Utilitarister som Bentham, Mill og senere Russell lader en etik vokse frem af det progressive syn, men selvom de hylder empirisk viden, lader de ikke deres progressive humanisme og den dertilhørende etik dokumentere empirisk. Kapitlet er rigt og omfattende, men stritter også meget, og en skarpere skåret afslutning med en kraftig reduktion af digressionerne kunne have hjulpet læsningen.

Den tredje type er videnskabsateismen. Igen er det progressiviteten som

spores i systemet. Gray mener, at videnskabsateisternes Darwin-begejstring går fejl af, at Darwin netop anså evolution for at underminere enhver teleologi. Men det ville folk som Haeckel, Wells, Huxley, Spencer med flere ikke lade sig begrænse af. Historien skulle vise, at den slags videnskabsdyrkelse let kunne anvendes til racisme, særligt antisemitisme. Men det er ikke kun effekterne, der bliver beskudt, men også grundforholdet, at videnskab let antager stillingen som *ersatz religion*, hvilket giver den videnskabelige praksis et mandat, den ikke kan bære. Interessante idéhistoriske eksempler er mesmerisme, teosofi og Christian Science. Obskøne artefakter, som ikke desto mindre eksemplificerer potentialet i videnskabsdyrkelsen. Også i dag fortsættes erstatningsreligionen gennem transhumanismen, hvor en forfatter som Ray Kurzweil slår til lyd for singulariteten – det punkt, hvor menneske og maskine smelter endegyldigt sammen (igen: sekulariseret eskatologi).

Det fjerde kapitel tager fat på den politiske ateisme. Spøjt nok påstår Gray, at det er et særligt vestligt fænomen, men asiatiske lande som Nordkorea og Kina praktiserer da statslig ateisme? Nuvel, essensen er igen jagten på den forløste verden, denne gang med politiske midler. Det er en slags sekulariseret millenarisme, hvor tusindårsriget skal materialiseres i en distinkt stat. Udkommet er, at målet ingen midler skyr, og derfor får det historisk altid katastrofale følger, når ateisterne jagter dennesidig forløsning: jacobinismen i Frankrig i slutningen af 1700-tallet, bolsjevismen i Rusland i begyndelsen af 1900-tallet og det tredje Rige i Tysklands

1930'ere og 1940'ere udgør mistrøstige lavpunkter for denne tankegang. Pol Pots regime kunne fint være tilføjet.

Kapitlerne indtil nu er varianter af samme grundform: den progressive ideologi. I kapitel fem bliver en ny skikkelse beskrevet, nemlig »God-haters«. Det er personer, der er »miso-teister«, det vil sige, at de ser Gud som modstanderen af mennesket. En kardinal i denne sammenhæng er den franske forfatter og enfant terrible Marquis de Sade. En anden skikkelse er William Empson. Begge ser Gud som modstander, fordi den kristne grundfortælling vanærer mennesket og umyndiggør det. At kristendommens omfangsrige etik har lagt besnærende bånd på deres promiskuøse adfærd, har nok heller ikke blødt deres udsagn op. Kapitlet markerer dog første brist i bogens arkitektur. For nu bliver det evident, at bogens syv ateismer er temmelig vilkårlige. Hvor de første fire kapitler klart kan defineres idéhistorisk og aktuelt, med klare personsikkelser og filosofisk grundterminologi, bliver kapitel fem for snæver og fokuserer på to personer plus en række fiktive personer fra litteraturen. I den forstand kunne bogen ligeså godt opregne »Thirty types ...« eller »A thousand types ...«, fordi kapitel fem muliggør, at hvert menneske kan besidde sin egen særlige form for ateisme.

De første fem kapitler er alle former for ateisme, som John Gray selv tager afstand fra. De sidste to kapitler er til gengæld typer, han gerne abonnerer på. Kapitel seks kaldes typisk for »Atheism without Progress,« hvilket virker befriende efter den megen progressionskritik i kapitel et til fem. Forbilledet er her sær-

ligt George Santayana, som ynkede universet og mennesket i det. Der er ingen progression i universet, for den eneste temporale konstant, vi kender, er døden: »Everything in this world, considered temporally, is a progress towards death.« Det samme hævdede Joseph Conrad, som også anfægtede ateismens besyngelse af det menneskelige intellekt. For ham var der alvorlige brister ved at besynges *værdien* af viden, altså en etisk i stedet for en epistemologisk kritik.

Det syvende kapitel omhandler »Atheism of Silence,« som besynger Arthur Schopenhauers mystiske ateisme. Særligt det æstetiske, primært musik, var katalysator for meningstilskrivelse til universet, fordi frelse ikke findes i verden, men væk fra verden. Musik er et eskapistisk forstadium for denne udfrielse. Sidste halvdel

af kapitlet fokuserer på Spinoza, der som den første monist radikalt ophævede forudsætningen for monoteismen – det vil sige dualismen mellem materielt og ikke-materielt.

Grays bog er et vigtigt bidrag til forståelsen af ateismens væsen. Hans kategorier er til dels vilkårlige, og de karakteriseres mindre ved deres type end ved deres implikation. Men alle typer rummer interessante betragtninger. Hans provokerende analyser af forskellige ateismevarianter skal nok få nogle op af stolen, men grundtesen »you must forget the popular notion that [atheism and religion] are opposites« ser ud til at holde vand. Den kristne kirke i det sekulære Vesten må reflektere over ateismens væsen for at kunne levere troværdige, inkarnerede vidnesbyrd, og her er Grays bog en fortrinlig håndsækning.